

Az új Anjou-kori országos oklevélkorpuszról

Anjou-kori oklevéltár. (Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387.

Praeside Julio Kristó. Adiuvantibus Ladislao Blazovich, Geisa Érszegi, Francisco Makk) I. (1301–1305),

II. (1306–1310), III. (1311–1314), IV. (1315–1317), V. (1318–1320).

Szerk. Kristó Gyula. Bp.–Szeged 1990, 1992, 1994, 1996, 1998; VII. (1323).

Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. Bp.–Szeged 1991; VIII. (1324).

Szerk. Blazovich László. Bp.–Szeged, 1993; IX. (1325).

Szerk. Géczy Lajos. Bp.–Szeged, 1997; XI. (1327).

Szerk. Almási Tibor. Bp.–Szeged 1996. 529+613+535+361+494+509+441+460+413 lap

A korábban elindított országos oklevélkorpuszok köteinek örvedetes gyarapodása mellett, amelyek a középkori Magyarország egy adott korszakára vonatkozó oklevélörökséget kívánják feltárni – *Diplomata Hungariae Antiquissima, accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia 1000–1196*. I. (1000–1131). Edendo operi praefuit Georgius Györffy, adiuverunt Johannes Bapt Borsá, Franciscus L. Hervay, Bernardus L. Kumorovitz et Julius Moravcsik. Budapestini 1992; *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. I/1 (1001–1225), I/2 (1225–1257), I/3 (1257–1270), II/1 (1270–1272): Szerkesztette Szentpétery Imre. Bp. 1923, 1927, 1931, 1943; II/2–3 (1272–1290), II/4 (1290–1301): Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Borsá Iván. Bp. 1961, 1990; *Zsigmondkori Oklevéltár*. I (1387–1399), II/1 (1400–1406), II/2 (1406–1410): Összeállította Mályusz Elemér. Bp. 1951, 1956, 1958. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és sajtó alá rendezte Borsá Iván: III. (1411–1412), IV. (1413–1414), V. (1415–1416). Bp. 1993, 1994, 1997 –, 1990-ben új vállalkozás indult útnak, amely az addig egyetlen tervben sem szereplő Anjou-kor forrásanyagát kívánja a teljesség igényével számba venni és közzétenni.

Korábban két forráskiadvány közölt nagyobb számban Anjou-kori oklevélananyagot: Fejér György *Codex diplomaticus ac civilis*. Buda 1829–1844) és az 1359-ig eljutó, végül pedig befejezetlenül maradt Anjoukori Okmánytár (Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula: *Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. I–VII. Bp. 1878–1920). Ez utóbbi – azért is, mert a regesztákban történő feltárás akkoriban még nem volt elterjedve – csak az anyag töredékének bemutatására vállalkozhatott. Ezek mellett természetesen több családi és megyei forráskiadvány is szép számmal tartalmazott Anjou-kori anyagot. A legkülönbözőbb folyóiratokban és kiadványokban szétszóró, változatos minőségű oklevélközlések után azonban szükségessé vált egy olyan kiadvány elkészítése, amely a teljes oklevélhagyaték feltárását tűzi ki célul, a különböző kiadásokat számba veszi, az eredetiekkel összeveti, a szövegeket kritikailag ellenőrzi és a kutatás számára apparátussal és mutatókkal kellőképpen előkészíti.

Az eddigi kötetek gyakorlata – és a tervek szerint – az ismertett kiadvány a teljes Anjou-kori oklevélörök-

ség feltárását kívánja megvalósítani, tehát a könyv kötetekben helyet kap majd minden olyan oklevél (ennek számít minden nem elbeszélő levéltári forrás), amely 1301. január 1. és 1387. március 30. között keletkezett, és a középkori Magyarországra vonatkozó információt tartalmaz. A ma meglévő magyarországi régi okleveles anyag viszonylagos gazdagsága szükségessé tette e vállalkozás esetében is a magyar nyelvű regesztákban történő közzétételt. (Bár a nyugat-európai viszonyokhoz képest kevés oklevél élt túl a különböző korok pusztításait, ami megmaradt, így is akkora tömegű, hogy az elvben végleges megoldást jelentő teljes szövegű közlés beláthatatlanul messzire odázná el a teljes forrásanyag feltárását.) A kiadvány gyakorlata szerint regesztát kap minden egyes oklevél, tehát csak a másolatból, átirásból, tartalmi átirásból vagy pusztán említésből ismert oklevélszöveg is, függetlenül attól, hogy ez megjelent-e már nyomtatásban vagy sem. Helyt kapnak a kiadványban a már elveszett és csak korábbi kiadásokból ismert oklevelek (az ún. *deperditák*) regesztái is. A nem eredetiben fennmaradt szövegeket az átmásoló, (tartalmilag) átiró vagy megemlítő oklevelek szövegéből kiemelve, időrendben, a megfelelő helyen közlik az oklevéltár kötetei, a kiemelés helyén pedig utalás található a kiemelt oklevélre. A regeszták minden történeti szempontból értékes adatot tartalmaznak, hasonlóképpen minden tulajdonnevet (személy-, hely- vagy földrajzi nevet), ezek betűhív átirásban szerepelnek. (Kivételt képeznek a kötetekbe bekerült pápai vagy dalmát oklevelek, amelyek nem tartalmazzák a magyar történelem szempontjából érdektelen neveket.) A keresztény világban általánosan elterjedt keresztneveket magyarul közli a regeszta szövege, még akkor is, ha az illető személy nem magyar volta egyértelműen megállapítható (így pl. a III. köt. 522, 837. sz. regesztáiban szereplő németek keresztnevét érdemesebb lett volna inkább németül megadni). Azok a hely- és személynevek, melyek az oklevél szövegében latin fordításban szerepeltek, a regesztába magyarul kerültek be, de az eredetiben előforduló alak kíséretében. (Pl. IX. köt. 201. sz. regeszta: „Övár /in Antiquo Castro”, V. köt. 570. sz.: „Tövis /villa Spinarum”, III. köt. 849. sz.: „Sánta /Clausus” I. köt. 242→4243: „Süket /Surdus” stb.) Az oklevél kelte és az oklevélben előforduló valamennyi dátum a mai alakban szerepel, ugyanakkor – rövidítve – közölve van az eredetiben előforduló alak is, hogy a

regesztát használó kutató maga is ellenőrizhesse a dátumfeloldás helyességét. A nehezen vagy csak félreérthető fordításban megadható kifejezések vagy a rokonsági fokot részletező kifejezések (pl. frater uterinus, frater carnalis stb.) latinul szerepelnek a regeszta szövegében. A regeszta betűhív átírásban tartalmazza az összes nem latin (vulgáris) közzsót is (pl. III. köt. 745. sz. regeszta: „keseken [Egerfey]”, „rakathia”, „gepu”, „egerfa”, „berek”, „fyz”, III. köt. 437. sz.: „wyz”, „nyarffa”, „[Aba] wta”, „thoo”, „wiz”, IV. köt. 630. sz.: „bicfa”, „gemulchin”). A határjárások szövegéből csak a maradandóbb elemek kerültek a regesztába (pl. határjel, kút, patak, épület, falu, út, fa stb.) magyar fordításban, de eredeti alakban szerepel itt is minden nem latin közzsót és tulajdonnév. Az okleveles emlékekben különösen szegény területek (Erdély vagy a hódoltság) szempontjából a határjárások teljes szövegének eredeti nyelven való közlése lett volna a megfelelőbb, hiszen ez a történeti földrajz számára szolgáltatott volna pontosabb és részletesebb adatokat. (Talán érdemes lenne részletesebb regesztát szánni a tizedjegyzékeknek is, hisz sok helységet ekkor említenek először. Pl. IV. kötet 603. sz. regeszta.)

Minden regeszta szövegéhez részletes kritikai apparátus csatlakozik. Ez tájékoztat az oklevél fennmaradásának formáiról, az eredeti, egykorú vagy újkori másolat, átirat, tartalmi átirat vagy említés létéről és ezek jelenlegi levéltári jelzeteiről. Lehető teljes körű számbavételük az esetleges hamisítások kiszűrésére vagy például ezek elkészültének idejére nézve szolgáltat becses támpontokat. Az oklevél összes kiadása kronológiai sorrendben van felsorolva, hisz ez a sorrendiség olykor a kiadások filiaációját is elárulja. Ha egy oklevél több példányban maradt fenn, a különböző kiadások felsorolásánál megtalálható, hogy ez az oklevél mely példányról készült. Ha szükségesnek mutatkozott, a regeszta mellé készítője megjegyzéseket fűzött az oklevél datálására, hitelességére, kiadási módjára stb. illetően. A kritikai apparátus tartalmazza az oklevél megerősítésének módját, a nem pusztán fényképről tanulmányozottak esetében pecsétleírás is ad, viszont nem ad felvilágosítást az oklevél anyagáról. Az arenga létét A betű jelzi, a kétségtelenül hamis oklevél regesztája előtt + jel található. Ritkán, ha valamilyen különleges szempont indokolta tette, a kötetek összeállítói teljes szövegű közlést is adtak, így az addig nyomtatásban meg nem jelent vagy csak nehezen hozzáférhető kiadásban megtalálható fontos oklevél esetében, vagy akkor, ha az a szokásostól eltérő jogesetet tartalmazott (pl. VII. köt. 56. sz., XI. köt. 75. sz.). A szórványosan előforduló, nem latin nyelvű oklevelek esetében a regeszta feltünteteti az oklevél nyelvét is.

A regeszták egymásutáni sorrendjének megállapításában az oklevelek valódi, kritikailag megállapítható kelte volt az irányadó. Így azok az oklevelek, amelyeknek keltezésébe már a kiállításkor hiba csúszott, vagy amelyeknél a korábbi közlésekben hibás volt a keltezés, a regeszta a helyes év és napi kelet alatt nyert besorolást; a hibás keltezés helyén azonban utalás történik a megállapított helyes dátumra. A keltezetlen okleveleket a való-

színűsíthető kibocsátásuk évének végén, a napi kelettel nem rendelkező szövegek után találjuk meg.

Megjegyezzük az egyébként távolról sem elhanyagolható tény, hogy a regeszta mindig a kéziratos, levéltári forrás (lehetőleg az eredeti, illetőleg a középkori átírás vagy ennek a Diplomatikai Fényképgyűjteményben meglévő fényképe) alapján és nem a változatos minőségű nyomtatott kiadások alapján készült. Így az ezután kutatók számára jelentős mértékben beszűkül a korábbi esetleg hibás vagy hiányos kiadások használata.

A sorozat köteteiben nagyszámú, eddig kiadatlan vagy csak nehezen hozzáférhető kiadványban elérhető oklevél található, és ezek között sok az erdélyi vonatkozású. (Rendszeres kutatás nélkül, néhány kötet egyszerű átlapozásával találtuk a következő kiadatlan erdélyi vonatkozású oklevélregesztát: I: 129, 206→207, 230, 260, 361, 383, 425→426. 631, 747,748, 786; II: 102, 156, 157, 114, 165, 330, 331, 333, 354, 684, 894, 899; III: 36, 239, 269, 307, 392,461,492, 618, 849; IV: 198, 262, 263,301, 302, 319, 388, 389, 432, 463, 502, 515; V: 120, 128, 291, 399, 524, 604, 560, 570, 592, 604, 643, 645, 718, 760, 761, 923, 926; IX: 82, 300, 378, 412, 418, 488, 546.) A mai Románia Kárpátokon belüli területére vonatkozó kiadatlan oklevelek száma pedig többszöröse a kötetekben szereplő eddig ismeretlen erdélyi okleveleknek.

A kiadott anyag nagyfokú szétszórtsága miatt és mert a középkori magyar királyság történeti forrásainak feltárásával már több szomszédos állam kutatása is foglalkozik, a kötetek szerkesztőinek legmondosabb munkája ellenére az egyes szövegek minden korábbi kiadásának felsorolása – szinte szükségszerűen – nem lehetett teljes. Elkerülte például a kiadók figyelmét, hogy két oklevél (regesztájuk: VIII. köt. 361. sz. [DF273599] és XI. köt. 61. sz. regeszta) a *Documenta Romaniae Historica* című román forráskiadvány (*DocRomHist*) D sorozatában is megjelent (*Documenta Romaniae Historica. Seria D. Relații între Țările Române*. Vol. I. București 1977). A kiadások felsorolásaiból azonban néhány esetben a *DocRomHist* C (erdélyi) sorozatának (*Documenta Romaniae Historica. Seria C. Transilvania*. Vol. X–XIII. București, 1977–1994) és az elődjének számító *Documente privind istoria României* (DIR, *Seria C. Transilvania. Veacul XI, XII, XIII*, vol. I–II., *veacul XIV*. vol. I–IV. București 1951–1955) közlései is hiányoznak. Így például az *Anjou-kori oklevéltár* II. kötetében 21→22. számok között regesztázott oklevél megjelent még a *DocRomHist* erdélyi sorozatának XI. kötete (București 1981) 481–482. lapján is, míg a II. kötet 876. és 877. sz. regesztája megjelent a *DIR, Veacul XIV*, vol. I (București 1953) 173–174. lapján. Helyesnek vélnök, ha a Román Akadémia említett két nagy forráskiadványa (*DIR, Seria C*, illetve az 1351-es év okleveleitől kezdődően a nyomába lépő *DocRomHist, Seria C*) az általunk recenzált mű bibliográfiai jegyzékében két külön műként szerepelne. Ha valamikor a *DocRomHist* 1351 előtti oklevelek latin szövegeinek közlésére régóta beígért kötetek is megjelennek, a mostani eljárás az átfedések következtében zavarok forrásává válhat.

Komolyan nehezíti az anyagban való keresést, hogy a kötetekből hiányzik a tárgymutató, valamint az, hogy a névmutatóban szereplő földrajzi neveket csak ritkán azonosítják. A középkori megye (és emellett esetleg a mai közigazgatási egység) nevének feltüntetése nagyban segítette volna a helységnevek közötti gyorsabb eligazodást.

A kiadvány egyes kötetei eddig nem a közölt anyag időrendjében, hanem elkészülésük szerint jelentek meg. A magyar tudománytörténet számos szomorú példával szolgál arra, hogy mennyire kockázatos a közlésnek ez a módja. A vállalkozás kezdeményezőjének és valóságos motorjának, Kristó Gyula professzornak az erélye mára már indokolatlanná tette azokat az aggodalmakat, hogy így az Anjou-kori oklevéltár foghíjas torzóink számát szaporíthatja. Ma ugyanis már csak a VI. és X. kötet anyaga hiányzik a munkába vett első korszak időrendjéből. Ajánlatosnak látszik azonban – már a kutatók szempontjából is –, hogy a kötetek megjelenítése az anyag időrendjében történjék. Nem kellene tovább is kockáztatni, hogy e nélkülözhetetlenül fontos sorozat foghíjas vagy torzó marad. Mert egy nagyszabású, több évtized és több kutatónemzedék munkáját igénylő tudományos vállalkozás esetében ezzel is számolni kell.

A szerzők teljesnek mondható gyűjtést folytattak a Magyar Országos Levéltár Mohács Előtti Gyűjteményét

alkotó Diplomatikai Levéltárban és a Diplomatikai Fényképgyűjteményben. (1996-os adat szerint ez a két gyűjtemény 108 030, illetve 90 030 oklevelet tartalmaz, de a többszörös átírások miatt ezek valójában körülbelül 170–180 000 oklevélszöveget őriztek meg. Itt hívjuk fel a figyelmet, hogy az eddigi levéltári segédleteken kívül folyik egy komplex számítógépes adatbázis kiépítése, amely az Interneten keresztül a világ bármely pontjáról elérhető. Ez az oklevelek különböző adatainak egységes feldolgozásával és az összes oklevél regesztájának elkészítésével válik majd teljessé. Az adatbázis címe: <http://www.iif.hu/db/dipl/index.html>.

Az *Anjou-kori oklevéltár* nem csupán a magyar történetírásnak, hanem az egész Kárpát-medence medievisztikájának is komoly nyeresége. Mi annak a jelét is szeretnők látni benne, hogy a magyar kutatás felismerte, miszerint bizonyos feladatokat, melyek szomszédai tudománya javát is szolgálják, neki kell vállalnia, mert jelenleg egyedül csak ő van olyan helyzetben, hogy ezt sikeresen meg is oldhassa. Az ilyen kiadványok mozdíthatják elő leghatékonyabban, hogy a magyar és a szomszédos országok történetírása forráshasználat, módszerek és szemlélet tekintetében közeledhessen egymáshoz.

W. Kovács András